

О'QUVCHILARDA О'QIB TUSHUNISH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Qozoqova Komila O'rozboy qizi

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO'TAU

O'zbek tili va adabiyoti fakulteti

3-kurs talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o'quvchilarda o'qib tushunish ko'nikmalarini shakllantirishda qo'llaniladigan samarali usullar yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy ta'lim texnologiyalari va metodlar yordamida o'quvchilarning matn bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish yo'llari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: o'qib tushunish, matn, kompetensiya, ta'lim texnologiyalari, interfaol metodlar.

ANNOTATION

This article discusses effective methods for developing reading comprehension skills in students. It highlights the importance of helping learners understand, analyze, and interpret texts, using modern educational technologies and interactive methods. The study emphasizes practical approaches that enhance students' ability to work with texts independently and think critically.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются эффективные методы формирования навыков осмысленного чтения у учащихся. Подчеркивается важность развития умений понимать, анализировать и интерпретировать тексты с использованием современных образовательных технологий и интерактивных методов. Особое внимание уделяется практическим подходам, способствующим развитию критического мышления и самостоятельной работы с текстом.

О‘QUVCHILARDA О‘QIB TUSHUNISH KO‘NIKMASINI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Kirish

Bugungi kunda ta’lim tizimida o‘quvchilarning bilimga ega bo‘lishlari bilan bir qatorda, o‘qib tushunish, axborotni tahlil qilish, umumlashtirish va xulosa chiqarish kabi muhim ko‘nikmalarni shakllantirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, ona tili, adabiyot, tarix, biologiya kabi fanlarda o‘quvchi matn bilan ishlash, uni anglash va tushunilgan ma’lumot asosida fikr bildirishga o‘rgatiladi.

ASOSIY QISM

O‘quvchilarda o‘qib tushunish ko‘nikmasini shakllantirish:

Bugungi axborotlashgan davrda shaxsning muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun eng muhim ko‘nikmalardan biri bu – o‘qib tushunish qobiliyati. Bu shunchaki matnni o‘qish emas, balki undan ma’no chiqarish, g‘oyalarni anglash, tanqidiy fikrlash va olingan bilimlarni amalda qo‘llash demakdir. Afsuski, ko‘plab o‘quvchilar ushbu ko‘nikmani egallashda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Xo‘sh, ularda o‘qib tushunish ko‘nikmasini samarali shakllantirish uchun qanday usullarni qo‘llashimiz mumkin?

Nega o‘qib tushunish muhim?

O‘qib tushunish faqat darslikdagi ma’lumotni o‘zlashtirish uchun emas. Bu har bir sohada, har bir yoshda zarur bo‘lgan universal qobiliyat. Misol uchun:

Akademik muvaffaqiyat: O‘quvchilar o‘qigan ma’lumotni chuqur tushunsalar, fanlarni yaxshiroq o‘zlashtiradi, imtihonlarda yuqori natijalarga erishadi.

* Tanqidiy fikrlash: Matnni tushuna olish, turli nuqtai nazarlarni solishtirish, xulosalar chiqarish orqali tanqidiy fikrlash qobiliyati rivojlanadi.

* **Кундалик hayot:** Yangiliklarni tushunish, shartnomalarni o'qish, yo'riqnomalarga amal qilish kabi kundalik vazifalarni bajarishda ham o'qib tushunish asosiy rol o'ynaydi.

* **Kasbiy rivojlanish:** Kelajakda qanday kasbni tanlashidan qat'i nazar, doimiy o'rganish, yangi ma'lumotlarni o'zlashtirish uchun bu ko'nikma nihoyatda muhim.

O'qib tushunish ko'nikmasini shakllantirish usullari

O'quvchilarda bu muhim ko'nikmani rivojlantirish uchun kompleks yondashuv talab etiladi. Quyida bir nechta samarali usullar keltirilgan:

1. Faol o'qishni rag'batlantirish

Shunchaki ko'z yugurtirib o'tish emas, balki matn bilan faol muloqot qilishni o'rgatish zarur. Buning uchun:

* **Savollar berish:** O'qishdan oldin, o'qish jarayonida va o'qishdan keyin savollar berishga undash. Masalan, "Bu matn nima haqida bo'lishi mumkin?", "Asosiy g'oya nima?", "Muallif nima demoqchi?" kabi savollar.

* **Qaydlar qilish:** O'quvchilarga matndagi muhim joylarni belgilash, qisqa qaydlar qilish, o'z fikrlarini yozishni o'rgatish.

* **Xulosa qilish:** Har bir bo'lim yoki paragrafdan so'ng o'qilgan ma'lumotni o'z so'zlari bilan qisqacha ifodalashni talab qilish. Bu ularga asosiy g'oyani ajratib olishga yordam beradi.

2. Lug'at boyligini oshirish

So'zlarni tushunmaslik matnni tushunishdagi eng katta to'siqlardan biridir. Shu sababli:

Yangi so'zlarni o'rganish strategiyalari: Kontekst bo'yicha so'z ma'nosini taxmin qilish, lug'atdan foydalanish, so'zning tarkibini tushunish (ildiz, qo'shimchalar) kabi strategiyalarni o'rgatish.

Muntazam ravishda yangi so'zlarni kiritish: Dars jarayonida, matnlarni o'qishda yangi so'zlarni izchil ravishda tahlil qilish va ulardan foydalanishga undash.

3. Matn turlari bilan ishlash

Har xil turdagi matnlar (ilmiy, badiiy, publisistik, informatsion) o'ziga xos tuzilish va til xususiyatlariga ega. O'quvchilar ularning har birini tushunishni o'rganishlari kerak:

Tuzilishni o'rganish: Matnning kirish, asosiy qism, xulosa, sarlavhalar, bo'limlar kabi qismlarini aniqlashga e'tibor qaratish.

Muallif maqsadini aniqlash: Muallifning matnni yozishdan maqsadi nima ekanligini (xabar berish, ishontirish, ko'ngil ochish va h.k.) aniqlashni o'rgatish.

Janr xususiyatlari: Har bir janrga xos uslubiy xususiyatlarni tushuntirish.

4. Grafik tashkilotchilardan foydalanish

Vizual vositalar ma'lumotni tizimlashtirish va tushunishda juda samarali:

Aql xaritalari (Mind Maps): Asosiy g'oya va unga bog'liq fikrlarni vizual tarzda bog'lash.

Venn diagrammalari: Ikki yoki undan ortiq tushuncha yoki g'oyalar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni ko'rsatish.

Sxemalar va jadvallar: Murakkab ma'lumotni soddalashtirish va tizimlashtirish.

5. O'qishni muhokama qilish

O'qilgan matnni birgalikda muhokama qilish tushunishni chuqurlashtiradi:

Guruh muhokamalari: O'quvchilarning bir-birlari bilan fikr almashishi, turli nuqtai nazarlarni tinglashi ularning tushunishini kengaytiradi.

Munozaralar: Matn bo'yicha bahs-munozaralar uyushtirish, bu tanqidiy fikrlash va matnni chuqur tahlil qilishga undaydi.

Rollarda o'qish: Badiiy asarlarni rollarda o'qish personajlar va syujetni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

6. Texnologiyadan foydalanish

Zamonaviy texnologiyalar o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi:

Elektron lug'atlar va tarjimonlar: Yangi so'zlarning ma'nosini tezda topish.

Интерактив o'qish platformalari: Matnni tushunish darajasini tekshiruvchi testlar va mashqlar bilan ishlash.

Audiokitoblar: O'qish bilan birga tinglash qobiliyatini ham rivojlantirish.

Muhokama va natijalar

O'qib tushunish ko'nikmasini shakllantirish uzoq va uzluksiz jarayon. Bu jarayon nafaqat o'qituvchining, balki ota-onalarning va o'quvchining o'zining ham faol ishtirokini talab qiladi. Yuqorida keltirilgan usullarni muntazam va samarali qo'llash orqali biz o'quvchilarda matnni nafaqat o'qish, balki uni anglash, tahlil qilish va undan amaliy xulosalar chiqarish qobiliyatini rivojlantira olamiz. Bu esa ularning nafaqat o'quv jarayonida, balki butun hayotlari davomida muvaffaqiyatli bo'lishlariga zamin yaratadi.

1. O'qib tushunish ko'nikmasining mohiyati

O'qib tushunish – bu matnni nafaqat o'qish, balki uning mazmunini anglab, tahlil qilish, asosiy va ikkilamchi g'oyalarni ajrata olish, fikr yuritish va o'rganilgan ma'lumot asosida yangi xulosalar chiqarish ko'nikmasidir. Ushbu ko'nikma quyidagi tarkibiy qismlardan iborat bo'ladi:

Diqqat bilan o'qish: matndagi har bir so'z va gapning ma'nosiga e'tibor qaratish;

Matnni tahlil qilish: asosiy g'oya, muammo, dalillar va xulosalarni ajrata olish;

Fikr bildirish: o'z nuqtai nazarini asoslash;

Matnga asoslangan savollarga javob berish: fikrni matndan dalil bilan isbotlash;

Axborotni qayta ishlab, ifodalash: matn asosida konspekt, sxema yoki hikoya tuzish.

Bu ko'nikma bolalarning tanqidiy fikrlashini, til va nutq madaniyatini, shuningdek, bilimlarni mustaqil o'zlashtirish salohiyatini oshiradi.

2. O'qib tushunishni shakllantirishda qo'llaniladigan asosiy usullar

2.1. Matnni bosqichma-bosqich tahlil qilish usuli

Bu metod o'quvchilarni matnga chuqur e'tibor bilan qarashga o'rgatadi.

Bosqichlar quyidagicha:

Matnni kichik parchalarga ajratish (masalan, 3-4 gapdan iborat qismlarga);

Har bir parcha ustida savol-javob ishlari olib borish;

Har bir qismdan so'ng umumiy fikr chiqarish;

Yakunda matnning to'liq mazmunini tahlil qilish.

Amaliy misol:

Matn: "Bahor keldi. Tabiat uyg'ondi. Daraxtlar guldasta kabi ochildi."

Bosqichli savollar:

Qaysi fasl haqida so'z bormoqda?

"Tabiat uyg'ondi" degani qanday tushuniladi?

Daraxtlar qanday ta'riflangan?

2.2. Savol-javob asosidagi o'rganish

Bu metod o'quvchilarning matnni anglab yetishini baholash va rivojlantirishda keng qo'llaniladi. Savollar turli bosqichlarda beriladi:

Literal (bevosita): Matndagi faktlarga oid savollar (Kim? Qachon? Qayerda?);

Inferensial (bilvosita): Matndagi ma'lumotlardan kelib chiqib xulosa qilish;

Tanqidiy: Muallif fikriga baho berish, o'z fikrini asoslash.

Misol:

Matn: "Qo'qon xonligi XIX asrda yirik siyosiy markazlardan biri bo'lgan."

Savollar:

Qo'qon xonligi qachon yirik markazga aylangan?

Nima uchun bu hudud muhim bo'lgan deb o'ylaysiz?

2.3. Grafik organayzerlardan foydalanish

Vizual vositalar matnni anglashni osonlashtiradi va ko'rgazmalilikni ta'minlaydi.

Eng samarali grafik organayzerlar:

Venn diagrammasi: ikki yoki undan ortiq matnni taqqoslash;

Klaster: asosiy g'oyalarni tarmoqlar shaklida ko'rsatish;

T-konsept jadvali: faktlar va fikrlar, sabab va natijalar taqqoslanadi.

Misol:

Bir hikoyadagi bosh qahramon bilan boshqa matndagi qahramonni Venn diagrammasida taqqoslash orqali umumiy va farqli jihatlar aniqlanadi.

2.4. Rolli o'yinlar va dramatizatsiya

O'quvchilar matn asosida qahramonlar rolini ijro etadi, bu esa:

Matnni chuqur tushunish;

Qahramon ruhiyatini anglash;

Nutq madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Misol:

Bir hikoyada bo'lgan voqeani sahnalashtirish orqali o'quvchilar voqea rivoji va dramatik vaziyatlarni his qiladi.

2.5. Annotatsiya va konspekt tuzish

Bu metod orqali o'quvchilar:

Asosiy g'oyani qisqacha ifodalaydi;

Matnni o'z so'zlari bilan qayta aytadi;

Muhim fikrlarni ajratib ko'rsatadi.

Amaliy topshiriq:

Matnni o'qib, 3-4 gap bilan mazmunini bayon qiling (annotatsiya). So'ngra asosiy fikrlar asosida konspekt tuzing.

2.6. Jamoaviy va juftlikda ishlash metodlari

Hamkorlikdagi o'qish – matnni birga o'qish, fikr almashish, tahlil qilish orqali o'quvchilarning faolligi oshadi. “Think – Pair – Share” usuli (O'yla – Jufting bilan muhokama qil – Boshqalar bilan bo'lish) aynan o'qib tushunish mashg'ulotlariga juda mos keladi.

2.7. Interfaol o'yinlar va raqamli texnologiyalar

Texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchining qiziqishi ortadi va mustahkam o'zlashtirishga erishiladi. Misollar:

Quizizz, Kahoot, Wordwall: o'qilgan matn asosida savol-javob o'yinlari;

Google Forms yoki Jamboard: matnni tahlil qilish bo'yicha topshiriqlar;

Padlet: matn asosida g'oyalarni yozma tarzda bo'lishish.

Xulosa

O'quvchilarda o'qib tushunish ko'nikmasini shakllantirish ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bu ko'nikma nafaqat til va adabiyot darslarida, balki barcha fanlarda o'quvchining muvaffaqiyatli o'qishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Ustozlarning didaktik mahorati, zamonaviy metodlarni qo'llay olishi bu jarayonda asosiy rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch". – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
- 2.Hasanboyeva O., Tursunova D. "Badiiy matn bilan ishlash metodikasi". – Toshkent: O'qituvchi, 2017.
- 3.Qodirova M.M. "Ona tili ta'limida innovatsion metodlar". – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
- 4.Shodmonov M. "Pedagogika". – Toshkent: "Iqtisod-Moliya", 2019.
- Yusufaliyeva G'. "Zamonaviy darsda interfaol metodlardan foydalanish". // "Xalq ta'limi" jurnali, 2020, №4.
- 5.Grabe W., Stoller F. "Teaching and Researching Reading". – Routledge, 2011.
- Snow, C. E. (2002). Reading for Understanding: Toward an R&D Program in Reading Comprehension. – Santa Monica, CA: RAND Corporation.

6.Vygotsky, L.S. “Thought and Language”. – MIT Press, 1986.

7.Anderson, R. C., & Pearson, P. D. (1984). “A Schema-Theoretic View of Basic Processes in Reading Comprehension”. In P. D. Pearson (Ed.), Handbook of Reading Research. – Longman.

9.UNESCO. (2017). Reading in the Mobile Era: A Study of Mobile Reading in Developing Countries. – UNESCO Publishing.